MEDLEMSBLAD FOR DEN NORSKE RHODODENDRONFORENING NR. 2 - Mai 2023 ÅRGANG 26

Lapprosen

Lederen har ordet

Kjære rhododendronvenner!

Vi skriver snart 1. mai, og det hagler utenfor vinduet. Temperaturen viser bare 2 grader. Vær og klima er hageeierens evige kilde til bekymring. Det kan være for kaldt, for vindfullt, for varmt, for vått, for tørt, for snørikt, for lite snødekke osv. i det uendelige. Varmere gjennomsnittsklima kan jo i svake og ubevisste øyeblikk høres fristende ut, men hvis økte temperaturer bare fører til mer vanndamp i lufta, noe mange fagfolk ser som et mulig scenario, går vel vinninga opp i spinninga?

Klima var også et mye diskutert tema på Den norske Rhododendronforenings tur til Irland i april. 46 deltakere hadde fire heile dager til rådighet til å nyte den ene enorme hagen etter den andre. Tidligere privateiendommer bygget opp gjennom flere hundre år har blitt gjort om til mer og mindre offentlige anlegg, gjerne i form av en eller annen stiftelse. Noen har også blitt til botaniske hager. Klimaet i Irland er fra et hagesynspunkt mye bedre enn i Norge. Det kan kort oppsummeres med milde og våte vintrer og ganske varme sommere med moderat nedbør. Temperaturen er sjelden mye under null om vinteren, og graset er grønt året rundt. For deltakerne så det ut som at våren her var kommet minst en måned tidligere enn hjemme da vi var der i april.

Det er to ting plantevenner raskt legger merke til når vi kommer til Irland. Det ene er alle de sjeldne plantene som vi ikke kjenner fra hagene hjemme. Høye palmer, store trebregner, velvoksne kameliabusker med et rikt utvalg av farger og blomsterformer og kjempestore vintergrønne magnoliatrær, for å nevne noe. Det andre er størrelsen på for eksempel kjente rhododendronarter og -hybrider. Sammenligna med de vi kan skilte med på hjemmebane, er de ofte mer som trær å regne enn busker. Særlig er de storblada artene imponerende. Man kan gå rett inn i dem og stå oppreist under greinhvelvet med god margin. For ikke å snakke om de 10–12 meter høye plantene av *Rhododendron arboreum* med blodrøde blomster, disse som vi ofte ser på bilder fra landa i Himalayaområdet. De er utrolig vakre og imponerende, men kan dessverre ikke dyrkes i Norge.

Tidligere turer har vært planlagt med felles reise fra et utgangspunkt i Norge. Siste tur til Danmark starta for eksempel med fly fra Sola flyplass rett etter et årsmøte. Denne gangen valgte vi å la hver enkelt finne vegen fra Norge og heilt til hotellet vi hadde bestilt rom på i Dublin. Med det slapp vi å bruke et reiseselskap og sparte mye på det. Og om noen ville se mer av Irland når de først var der, kunne de lett forlenge turen i begge ender siden alle kjøpte sine egne flybilletter. Jeg tror nok at dette blir en reisemåte foreningen vil bruke også ved framtidige turer.

Som leder er jeg selvsagt glad for at så mange ble med på turen til Irland. Vi har hatt to koronaår uten foreningsturer, og før det hadde vi dalende påmelding til de to siste turene. En planlagt tur til Tyskland ble sågar avlyst. Men nå var igjen reiselysta på topp, og det lover veldig godt for framtida! Det har så vidt blitt lufta en plan om en tur til Nord-Italia om to år der en foruten rhododendron og kameliaplanter kan oppleve spesielt mange og flotte magnoliatrær. For øyeblikket er dette bare på tenkestadiet, men det er slett ikke umulig at det blir foreningens neste reisemål.

Styrets sammensetning

Leder:
Ole Jonny Larsen
Bergeplass 12
6010 ÅLESUND
tlf 415 88 630
olejonnylarsen@hotmail.com

Styremedlem:
Anne Tafjord-Kirkebø
Strandbakken 15
5101 EIDSVÅGNESET
tlf 909 94 991
anne@brage.biz

Sekretær:
Per Anker Pedersen
Kringerudåsen 20
1445 DRØBAK
tlf 412 77 565
per-anker.pedersen@nmbu.no

Kasserer:
Jakob Roalkvam
Fisketjøn 7
4237 SULDALSOSEN
tlf 976 10 241
jakob.roalkvam@gmail.com

Nestleder:
Tor Frostestad
Syftesokbakken 30 B
4046 HAFRSFJORD
tlf 991 07 317
frostestadtor@gmail.com

Leder Rhodo Vest:
Tor Jan Ropeid
Løtveitveien 2
5151 STRAUMSGREND
tlf 416 20 125
torjanropeid@gmail.com

Leder Rhodo Sør-Vest:
Tor Frostestad
Syftesokbakken 30 B
4046 HAFRSFJORD
tlf 991 07 317
frostestadtor@gmail.com

Leder Rhodo Sør:
Anne Brit Evensen
Heidalen 48
4844 ARENDAL
tlf 909 86 060
abevens@online.no

Leder Rhodo Øst:
Ole Petter Vik
Østenstadlia 3
1392 VETTRE
tlf 900 39 303
ole.vik@connect.no

Medlemsregister:
Inger-Lise Fonneland
Mellomveien 11
4870 FEVIK
tlf 952 83 441
inger.lise.fonneland@gmail.com

Webredaktør:
Asle Wiik Larsen
aslewl@gmail.com

Frøforvalter:
Svein Erik Tønnesen
tlf 473 78 523
sveinerik.tonnesen@outlook.com

INNHOLD

Michael Pirie: Truede Rhododendron-arter i Universitetetshagene i Bergen 4

Konstantin A. Cherezov: Jakten på Rhododendron sajanense i de vestlige Sajanfjella 10

Per M. Jørgensen: 'Calfort Bounty' – en velluktende kjempe 19

Henrik Schmidt: Rhododendron i Grønland 22

Ole Jonny Larsen: Rhododendron forrestii – en vanskelig plante å dyrke? 25

Mannen og planten: Karl Evert Flinck og Rhododendron flinckii 28

Karl Lalid: Oyama – ei magnoliagruppe som høver i norske hagar 30

Jørgen Tingstveit: Stiklingsformering av Rhododendron, Camellia, Magnolia og + + ... 32

Ole Jonny Larsen: En kamelia blir til tre 34

FORSIDEFOTO: Nærbilde av blomsten på Rhododendron forrestii i kultur. Det kan se ut som en klase, men blomstene vokser normalt enkeltvis på sine egne stilker, skjønt flere blomster på samme stilk kan også forekomme. Foto: Ole Jonny Larsen

BAKSIDEFOTO: Wollemia nobilis var lenge bare kjent som fossil, men en liten bestand ble i 1994 oppdaget i Australia. Dette interessante bartreet har senere blitt oppformert og er nå spredd rundt om i verden. Dette eksemplaret av arten kunne deltakerne på DnRs foreningstur til Irland beundre i National Botanic Gardens Kilmacurragh. Foto: Tor Jan Ropeid

Lapprosen

utgis av Den norske Rhododendronforening
Postboks 1325, 5811 BERGEN

www.rhododendron.no

Bankkontonummer: 3411 26 52622
IBAN: NO93 3411 2652 622
BIC/SWIFT: DNBANOKK

Trykk: ERAtrykk as – tlf 55 94 00 05

Redaksjon

Tor Jan Ropeid
tlf 416 20 125
torjanropeid@gmail.com

Neste nummer

avLapprosenkommerinovember2023. Stoff til nr. 3 må være redaksjonen i hende innen 9. oktober 2023.

Stoff og bilder – i så høy oppløsning som mulig – sendes til redaksjonen, se adressen til venstre.

Truede *Rhododendron*-arter
i Universitetetshagene i Bergen

Michael Pirie, Universitetsmuseet i Bergen. Oversatt fra engelsk av Tor Jan Ropeid

Botaniske hager og bevaringen av biologisk mangfold
Menneskets innflytelse på naturmiljøet, som følge av endret arealbruk, introduksjon av invasive fremmede arter og klimaforandringer utgjør en økende trussel mot det globale biologiske mangfold (Diaz & al, 2019). Mange plantearter trues av utryddelse på sine naturlige voksesteder. Planter som er sjeldne i naturen eller har et begrenset utbredelsesområde er særlig sårbare. Det samme gjelder for dem som finnes i habitater som er uforholdsmessig sterkt påvirket av menneskelig utnyttelse (f.eks. områder som er egnet for landbruk eller utvikling) eller skiftende klima (som kystområder eller alpine soner i fjellområder).
Den viktigste måten å beskytte den videre eksistensen av disse artene er å bevare de habitatene hvor de vokser naturlig. En slik bevaring omfatter det komplekse nettet av organismer som er avhengige av hverandre, som pollinatorer, planteetere og deres predatorer. En bevaring 'in situ', dvs. på det naturlige voksestedet, vil ikke alltid være mulig. Botaniske hager gir en siste mulighet for å bevare biologisk mangfold som ellers ville ha dødd ut. I motsetning til 'in situ'-tiltak kan disse og andre samlinger av levende organismer, som f.eks. frøbanker og zoologiske hager, som bevarer biologisk mangfold utenfor dets naturlige habitat, brukes til 'ex situ'-bevaring.
Målet for ex situ-bevaring er å muliggjøre fremtidige reintroduksjoner av arter i naturen. For at slike reintroduksjoner i det lange løp skal kunne lykkes, er det nødvendig at artene bevarer sin evne til å tilpasse seg et miljø med naturlige svingninger. Dette betyr at en arts genetiske mangfold må gjøres så stor som mulig. For å oppnå dette er vi nødt til å ta vare på en rekke individer fra ulike populasjoner. Framtiden til en enkelt klon eller en kulturhybrid kan knapt være mer enn en påminnelse om hva vi en gang hadde. Vi trenger en levedyktig ny start som vil være tilgjengelig inn i en ubestemt framtid. Dette er en stor utfordring.

Prioritering av overlevelse av truede arter – et nytt initiativ
Dødelighet er ikke uvanlig i botaniske hager. Det er en nødvendig konsekvens av et forsøk på å dyrke svært mange forskjellige planter, ofte av vill opprinnelse og fra forskjellige steder av kloden. Hver art eller til og med hvert individ er unikt i sin evne til å kunne trives i ulik jord, temperatur, nedbør og årstidsvariasjon. I motsetning til en kommersiell dyrker som spesialiserer seg på et begrenset utvalg av avlings- eller kultivarkloner som er valgt ut for optimal ytelse under standardforhold, har vi her å gjøre med en maksimalt mangfoldig skare av botaniske divaer.

Dokumentasjon av tap i disse 'hagebrukseksperimentene' kan bidra til vår forståelse av de økologiske toleransene til arter utenfor deres naturlige område. Med det økende tapet av biologisk mangfold over hele verden må vi nå imidlertid erkjenne at noen av samlingene våre er for viktige til å overlates til tilfeldighetene. I Universitetshagene i Bergen legger vi nå ned ekstra innsats i langsiktig bevaring av truede arter.

Dyrking av truede *Rhododendron*-arter i Arboretet

Vi har for tiden syv kritisk truede (CR = Critically Endangered) og 14 sterkt truede (EN = Endangered) *Rhododendron*-arter. Dette er de to alvorligste kategoriene av utryddelsestrussel definert av International Union for Conservation of Nature (IUCN) i dens rødliste over truede arter (https://www.iucnredlist.org/). Vi setter inn tiltak for å sikre at disse artene bevares, for eksempel gjennom vegetativ formering og beskyttet overvintring.

Fig. 1 Oppformering av den utdødde lyngarten *Erica verticillata* i veksthuset på Milde Foto: Michael Pirie

Vi fungerer også som et trygt sted for bevaring av dusinvis av andre arter som er vurdert som sårbare (VU = Vulnerable) eller nær truede (NT = Near threatened). IUCN-trusselkategoriene gjenspeiler arters utbredelsesområde og sjeldenhet og utsiktene for at deres habitater skal kunne bestå fremover. Disse faktorene endres over tid – som oftest til det verre – hver vurdering har derfor en holdbarhet på ti år. Mange av vurderingene publisert i 2011-utgaven av RBGE's Gibbs, Chamberlain & Argent (Gibbs & al., 2011) trenger nå å oppdateres. Etter hvert som statusen deres gjennomgås, kan vi forvente at en del av artene i samlingene våre vil flyttes til de mer alvorlige kategoriene. Vi setter derfor inn tiltak for å sikre alle våre villinsamlede aksesjoner av truede arter.

Botaniske hager samarbeider

Botaniske hager kan realistisk sett bare gi seg i kast med bevaring ex situ siden de har status som relativt permanente institusjoner, har en detaljert dokumentasjon av sine samlinger og i moderne kontekst har en spesiell posisjon i CBD (Secretariat of the Convention on Biological Diversity, 2020). Botaniske hager kan skaffe og dele plantemateriale som ellers må forbli utilgjengelig for kommersiell utnyttelse. Selv om de fleste plantearter som finnes i en enkelt botanisk hages samlinger, også vil finnes hos minst en håndfull andre liknende institusjoner, vil det vanligvis være slik at hver enkelt hage likevel vil inneholde unike samlinger. Dette er bekymringsfullt.
For arter som allerede er utryddet i naturen, er prisen for å mislykkes i å ta vare på det siste levende eksemplaret tap av millioner av år med unik akkumulert evolusjonshistorie med alle dets fremtidige potensielle bruksområder og egenverdi for alle. Ingen hage er immun mot plutselige katastrofer, enten det er sen frost, tørke, sykdomsangrep eller til og med branner som kan påvirke hele samlinger. For en enkelt botanisk hage ville dette være et utålelig tungt ansvar.

Men vi står ikke alene. Tusenvis av botaniske hager over hele verden har en mulighet til å dele byrden og risikoen ved å ta vare på disse skattene når vi samarbeider og koordinerer vår innsats. Ikke alle hager kan ta vare på alt – artsantallet er rett og slett for høyt – vi befinner oss likevel i en god posisjon til å fokusere på de områdene hvor vi besitter en spesiell ekspertise. Her i Universitetetshagene i Bergen har vi ideelle forhold, etablert kunnskap og samlinger av *Rhododendron* (Jørgensen, 1996; Salvesen & al., 2021) som bidrar internasjonalt til bevaring av arter. Vi er en del av en internasjonal gruppe hager som koordineres av Royal Botanic Garden, Edinburgh (RBGE) under Botanic Gardens Conservation International (BGCI) sitt 'Global Conservation Consortium for *Rhododendron*' (https://www.globalconservationconsortia.org/gcc/rhododendron/).

Når vi deler informasjon og materiale kan vi ta sikte på å både «sikkerhetskopiere» våre unike samlinger og spre det genetiske mangfoldet av arter i en 'metasamling' spredt over flere hager.

Truede arter i Universitetetshagene Bergen – mer enn bare *Rhododendron*

Rhododendron er ikke de eneste truede artene vi tar oss av. Vi har samlinger av truede bartrær som *Wollemia nobilis*, to *Fraxinus*-arter og flere *Sorbus* (Salvesen & al., 2021), og vi vi bidrar også til oppbevaring av sjeldne og truede norske arter i frøbanker. Vi leder også en dedikert GCC (Global Conservation Consortium) for *Erica*, den andre mega-slekten i Ericaceae (Lyngfamilien), med tilsvarende antall truede arter, og har et eksemplar av *Erica verticillata*, en lyngart fra Kapp-området i Sør-Afrika som er utdødd i naturen.

Vi håper at vårt besøkende publikum vil sette pris på muligheten til å se disse sjeldenhetene selv. Hvis du er på Milde, se etter de spesielle skiltene og utstillingene som fremhever truede arter i samlingene. I fremtiden vil vi arbeide sammen med BGCI og våre internasjonale partnere for å fremme bevaring i naturlige habitater og støtte et slikt arbeid.

Fig. 2 Eksempel på skilt som gir informasjon om *Rhododendron kotschyi*, en av de truede *Rhododendron*-artene som dyrkes på Milde.

Oversikt over truede *Rhododendron*-arter i Universitetetshagene i Bergen

***Rhododendron adenosum* – kritisk truet**
Busk opp til ca. 2 m. Habitat: Granskoger på 3300–3600 m i Sørvest-Sichuan, Kina. Antatt å være utdødd i naturen, men ble gjenfunnet i 2019. Kritisk truet som en følge av avskoging.

Fig. 3 *Rhododendron adenosum* Foto: Terhi Pousi

***Rhododendron amagianum* – sterkt truet**
Små trær begrenset til et område i det sentrale Honshu og Izo Oshima, Japan.

***Rhododendron amesiae* – kritisk truet**
Busker opp til 2–4 m. Habitat: Skoger på 2200–3000 m. V-Sichuan, Kina. Sjelden og ikke funnet i senere år, bare kjent fra to lokaliteter i et område som er blitt avskoget.

Fig. 4 *Rhododendron amesiae* Foto: Terhi Pousi

***Rhododendron balangense* – sterkt truet**
Busker opp til 1–3 m. Habitat: Buskas på fjellskråninger på 2400–3400 m. V-Sichuan, Kina.

Fig. 5 *Rhododendron balangense* Foto: Ole Jonny Larsen

***Rhododendron bracteatum* – sterkt truet**
Busker opp til 3 m. Habitat: Skoger, skrenter på 2600–3500 m [2000-3000]. Nordvest-Sichuan, Kina. Bare funnet i små populasjoner i et begrenset område.

Fig. 6 *Rhododendron bracteatum* Foto: Terhi Pousi

***Rhododendron dendrocharis* – sterkt truet**
Busk opp til 0.5–0.7 m. Epifyttisk på *Abies*, *Tsuga* løvtrær eller løvfellende trær på 2600–3000 m. Svært lokalt utbredt i Sichuan, Kina.

Fig. 7 *Rhododendron dendrocharis* Foto: Terhi Pousi

***Rhododendron farinosum* – sterkt truet**
Busker opp til 1–2 m. Habitat: Buskas på ca. 3200 m. NØ-Yunnan (Qiaojia).

Fig. 8 *Rhododendron farinosum*
Foto: Zong-Xin Ren, Kunming Institute of Botany

***Rhododendron fletcherianum* – sterkt truet**
Busker opp til 0.6–1.2 m. Bare kjent fra skoger på ca. 3400 m i et fjerntliggende fjellstrøk i SØ-Xizang / NV-Yunnan, Kina.

Fig. 9 *Rhododendron fletcherianum* Foto: Terhi Pousi

***Rhododendron galactinum* – sterkt truet**
Busker eller små trær opp til 5–8 m. Habitat: Buskas, fjellsider, elvebredder på 2900–3500 m. V-Sichuan, Kina.

Fig. 10 *Rhododendron galactinum* Foto: Per Harald Salvesen

***Rhododendron griersonianum* – kritisk truet**
Busker opp til ca. 1.3 m. Habitat: Blandingsskog, buskas på 1600–2700 m. V-Yunnan, Kina; Myanmar. Bare kjent fra bebodde områder under sterkt press i lavland. Kan være utdødd i naturen.

Fig. 11 *Rhododendron griersonianum* Foto: Jan Rune Hesjedal

***Rhododendron hemsleyanum* – kritisk truet**
Busker eller små trær, opp til 2–9 m. Habitat: Skoger på 1200–1500(–2000) m. S-Sentralsichuan, Kina. Færre enn fem populasjoner med ca. 250 kjente individ, truet av naturforringelse og ødeleggelse.

Fig. 12 *Rhododendron hemsleyanum* Foto: Ole Jonny Larsen

***Rhododendron kotschyi* (synonym: *Rh. myrtifolium*) – sterkt truet**
Liten busk hjemmehørende på den sørlige Balkanhalvøya og i Sør- og Øst-Karpatene, begrenset til sterkt fragmenterte bestander over mindre enn 500 km² i høyereliggende strøk. Hovedtruslene er beitebruk, endringer i arealbruk og klimaendringer.

Fig. 13 *Rhododendron macabeanum* Foto: Terhi Pousi

***Rhododendron macabeanum* – sterkt truet**
Trær opp til 15 m. Habitat: Blandingsskog på 2400–2700 m. Bare kjent fra NØ-India (Manipur, Nagaland).

***Rhododendron magniflorum* – kritisk truet**
Små trær opp til 4–6 m tall. Habitat: Skoger, åsrygger på 1700–1800 m. Bare kjent fra to populasjoner. SV-Guizhou, Kina.

Fig. 14 *Rhododendron magniflorum* Foto: Ole Jonny Larsen

***Rhododendron mallotum* – sterkt truet**
Busker eller små trær opp til 3–6(–8) m. Habitat: Skoger, *Rhododendron*-kratt, steinete kløfter på 3000–3700 m. V-Yunnan, Kina, NØ-Myanmar. Truet av miljø-ødeleggelse.

Fig. 15 *Rhododendron mallotum* Foto: Ole Jonny Larsen

***Rhododendron mianningense* – kritisk truet**
Busker, ca. 2 m. Habitat: på ca. 3500 m i S-Sichuan (Mianning), Kina.

Fig. 16 *Rhododendron mianningense* Foto: Remi Aleksander Nielsen

***Rhododendron nitidulum* var. *omeiense* – sterkt truet**
Små, opprettvoksende busker opp til 0.2–1(–1.5) m. Habitat: Heier, steinete skråninger på 3200–3500 m. Sentral-Sichuan, Kina. Begrenset til ett lite, begrenset område innenfor et vernet område, men sårbar p.g.a. turisme og branner.

Fig. 17 *Rhododendron nitidulum* var. *omeiense* Foto: Terhi Pousi

Fig. 18 *Rhododendron platypodum* Foto: Michael Pirie

***Rhododendron platypodum* – sterk truet**
Busker eller små trær opp til 2–8 m. Habitat: Skoger, buskas, steinete skråninger på 1800–2200 m. Chongqing (Nanchuan), Kina. Begrenset område i naturen.

***Rhododendron tsaii* – sterkt truet**
Små busker opp til ca. 0.3 m. Habitat: krattskog, åpent landskap med mye mose på 2900–3400 m. Ø-Yunnan, Kina. Begrenset utbredelse.

Fig. 19 *Rhododendron tsaii* Foto: Terhi Pousi

***Rhododendron viscidifolium* – sterkt truet**
Busker opp til 1–2 m. Habitat: Daler, elvebredder på 2700–3300 m. SØ-Xizang, Kina. Sjelden.

Fig. 20 *Rhododendron viscidifolium* Foto: Ole Jonny Larsen

Fig. 21 *Rhododendron wardii* var. *puralbum* Ole Jonny Larsen

***Rhododendron wardii* var. *puralbum* – sterkt truet**
Busker opp til ca. 3 m. Habitat: Krattskog, enger, fjellskråninger på 3400–4600 m. SV-Sichuan, NV- Yunnan.

Kilder

Boratyński, A., Piwczynski, M., Didukh, Y., Tasenkevich, L., Romo, À., & Ratynska, H. 2006. Distribution and phytocoenotic characteristics of relict populations of Rhododendron Myrtifolium (Ericaceae) in the Ukrainian Carpathians. *Polish Botanical Studies* 22: 53–62. https://digital.csic.es/handle/10261/80649

Díaz, S.M., Settele, J., Brondízio, E., Ngo, H., Guèze, M., Agard, J., Arneth, A., Balvanera, P., Brauman, K., Butchart, S., Chan, K.M.A., Garibaldi, L.A., Ichii, K., Liu, J., Subramanian, S., Midgley, G., Miloslavich, P., Molnár, Z., Obura, D., Pfaff, A., Polasky, S., Purvis, A., Razzaque, J., Reyers, B., Roy Chowdhury, R., Shin, Y.-J., Visseren-Hamakers, I., Willis, K., & Zayas, C. 2019. *The global assessment report on biodiversity and ecosystem services: Summary for policy makers*. Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services. https://ri.conicet.gov.ar/handle/11336/116171

Gibbs, D., Chamberlain, D., & Argent, G. 2011. *The Red List of rhododendrons*. Botanic Gardens Conservation International, UK. https://portals.iucn.org/library/node/10132

Jørgensen, P.M. 1996. *Rhododendron i Det norske arboret på Milde*. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.

Liu, B. 2019. Botanic Gardens Conservation International (BGCI) & IUCN SSC Global Tree Specialist Group. *Rhododendron* 2019–2.

Mingyuan, F., Ruizheng, F., Mingyou, H., Linzhen, H., & Chamberlain, D.F. 2005. Rhododendron in Flora of China Vol. 14. http://www.efloras.org/florataxon.aspx?flora_id=2&taxon_id=128386 [Lesedato 06.03.23].

Pirie, M.D., Blackhall-Miles, R., Bourke, G., Crowley, D., Ebrahim, I., Forest, F., Knaack, M., Koopman, R., Lansdowne, A., Nürk, N.M., Osborne, J., Pearce, T.R., Rohrauer, D., Smit, M., & Wilman, V. 2022. Preventing species extinctions: A global conservation consortium for Erica. *PLANTS, PEOPLE, PLANET* 4: 335–344. https://doi.org/10.1002/ppp3.10266

Salvesen, P.H., Moe, B., Nilsen, L.H., & Spildo, S. 2021. *Levende museum og botanisk skattkammer*. Bergen: Stiftelsen det norske arboret & Bodoni forlag.

Secretariat of the Convention on Biological Diversity. 2020. *Global Biodiversity Outlook 5 – Summary for Policy Makers*. Montréal. https://www.cbd.int/gbo5

Jakten på *Rhododendron sajanense* i de vestlige Sajanfjella (med elementer av eventyr)

Tekst og foto: Konstantin A. Cherezov. Oversatt fra engelsk av Ole Jonny Larsen

Rhododendron sajanense er en art i den lille underseksjonen Rhododastra. De andre artene er *R. dauricum, ledebourii*, *sichotense* og *mucronulatum*. *Rhododendron sajanense* er nesten ukjent for rhododendronfolk i Vest-Europa og Nord-Amerika. Den vokser kun i et fjellområde i det vestlige Sajan-området langt øst i Sibir, på grensa til Mongolia. *R. sajanense* er mest sannsynlig ikke i kultur utenfor Russland, men de fire andre er mer og mindre godt kjent i hager i Norge. Alle er svært hardføre og lette å dyrke. I denne artikkelen beskriver Konstantin Cherezov en strabasiøs, men også svært innholdsrik tur for å få oppleve *Rhododendron sajanense* i sitt naturlige element. Cherezov bor i Kirov nær Uralfjella i Russland og reiser hvert år på månedslange turer for å leite etter planter og oppleve den vakre og ville naturen særlig i det østlige Russland.

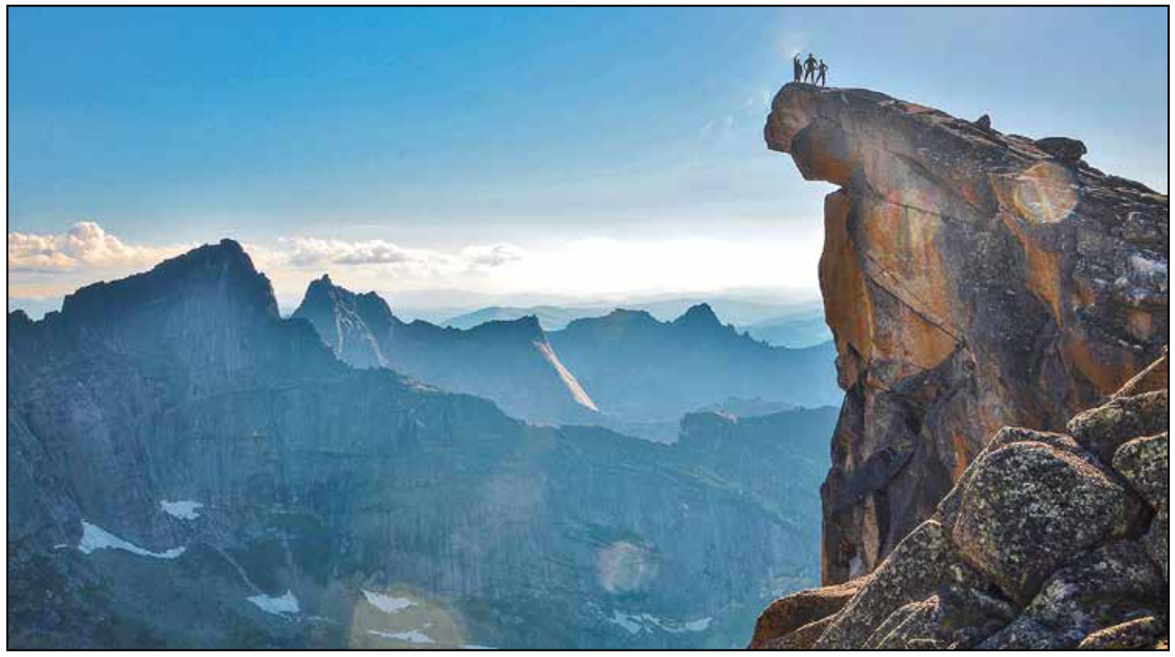

Fig. 1 Karakteristiske fjellformasjoner i det vestlige Sajanområdet

Ideen om å utforske disse fjella oppsto i 2020. Inspirasjonen til å besøke så øde områder i den sørlige forbindelsen mellom det vestlige og østlige Sibir, kom fra spørsmål Ole Jonny Larsen stilte meg. Han hadde hørt om dette området som et sted der rhododendron og andre planter vokste under svært spesielle forhold. Området er klimatisk påvirka både av den sørlige kontinentale plasseringa og den spesielle geografien der fjellområder møtes og dessuten nærheten til flere store innsjøer. Vi snakker da om fjellsystema i det vestlige Sajan.

Våren 2021 var turgruppa vår godt i gang med å diskutere ulike alternative ruter for å komme oss inn i dette vanskelige området. Vi hadde ulike ønsker; noen ville se vakre landskap, andre var mer opptatt av den sportslige sida ved å klatre opp på fjelltopper, mens jeg selv var mest nysgjerrig på plantene jeg ville få se i området. Vi valgte å reise ganske tidlig i sesongen for å få med oss mest mulig av blomstring på de mange planteartene i Sajanfjella. Og først av alt, å få sett den nye rhododendronarten som nylig var beskrevet her, *Rhododendron sajanense.* 7. juni dro gruppa vår fra Kirov. Først måtte vi krysse Uralfjella og deretter ta tog til byen Abakan som er hovedstad i republikken Khakasia.

Her må det nevnes at det vestlige Sajan er et svært pittoresk fjellområde. I de høyeste områda, godt over tregrensa, kommer man til et klassisk alpint høyfjellsområde. Det er en del av mange og lange fjellrygger og preges av smale tinderekker med stupbratte sider, svært vanskelig tilgjengelig, og mellom dem dype dalbunner med flatere gressmarker. Områder er også kjent for et rikt dyreliv.

Etter å ha vært på reise i nesten tre dager, kom vi endelig til startpunktet for ruta vi skulle følge gjennom Ergaki nasjonalpark. Vi hadde planlagt å gå i en lang sirkel for å få besøke både høyfjell og skogsområder. Dessverre måtte denne planen forkastes. Akkurat dette året var det en ekstremt sein vår, så i stedet for vårblomster i fullt flor måtte vi vade i snøfonner. Skogen langs fjellfoten var full av tåke, og temperaturen midt på dagen kom ikke over fem plussgrader. Snøen smelta bare langsomt, og ved en vegbom i parken sto det advarsel om at ferdsel i fjellet krevde truger og at snødybden på passa vi måtte over var på over to meter. Vi måtte bare endre planene, men heldigvis viste det seg å ende bra likevel.

Fig. 2 og 3 *Rhododendron parvifolium* vokser i sprekker på ei fjellhylle.

Fig. 4 Fjellryggen Den sovende Sajan ligner på en sovende kjempe.

Etter to kilometers trasking kom vi til der vi ville ha vår første leirplass. Vi gravde ut et flatt område der vi kunne sette telta våre og begynte så å reise leiren. Det var svært få andre turister i området, mest sannsynlig hadde de ikke forberedt seg på å overnatte ute i snø og kuldegrader. Vi måtte bare gjøre det beste ut av situasjonen og ble derfor enig om å gå til et kjent landemerke i Ergaki nasjonalpark, Den hengende steinen, neste dag. Dette er en mer enn 17 meter lang steinblokk, anslått til å veie 600 tonn, som henger heilt på vippepunktet over en avgrunn.

Her kunne vi også nyte vakre landskap, fem hundre år gamle furutrær, istidsskapte innsjøer og fjellprofiler med underlige formasjoner. Mest kjent er *Den sovende Sajan,* et fjell som ser ut som en mann som ligger på ryggen med hendene foldet over brystet. Fra avstand er ansiktet, håret og hendene på steinkjempen godt synlig. Mest spesielt er det at denne menneskelige silhuetten er synlig fra alle sider. Det er ikke rart at de lokale innbyggerne har hatt mange myter om dette fjellet gjennom tidene.

Neste dag så ut til å bli langt bedre, i alle fall var regnet som er vanlig under snøsmeltinga, fraværende, og tåka var ikke så ugjennomtrengelig.

Så vi ga oss i vei, uten å egentlig vite hvor vi ville ende. Da vi vandra gjennom taigalandskapet, var det med en litt uvirkelig følelse. Eldgamle furutrær med store heksekoster i toppen etter tidligere snøbrekk så mystiske ut i tåka. Mens vi bevega oss sakte oppover, passerte vi en liten foss og et vann. Det var midt i juni, og normalt på denne tida bader turistene i innsjøene og soler seg i blomstrende grasenger. Nå var ikke en blomst å se på grunn av snøen som ennå dekket vegetasjonen. Etter som vi kom høyere, ble det mindre snø, særlig i sørvendte skråninger der sola fikk bedre tak, var det omtrent bart. Det ga oppmuntring til å fortsette og håpe på bedre vær. Snart fant vi *Rhododendron aureum* i den tette vegetasjonen. De hadde akkurat kommet ut av snøen og var ennå ikke klare for å blomstre i de uvanlig lave temperaturene. Det tok på kreftene å klatre oppover, og vi måtte ta pauser og drikke varm te. Under en av pausene så jeg en blomstrende busk. Den var synlig på langt hold, og jeg trodde det var *Rhododendron dauricum,* men for å kunne fastslå det måtte jeg prøve meg som fjellklatrer et stykke.

Den blomstrende buska viste seg å være en heilt annen rhododendron enn jeg hadde trodd. Jeg ble lurt av at den vokste så høyt oppe og på et så utsatt sted. Det var nemlig kompakte busker av *Rhododendron parvifolium* (Syn.: *R. lapponicum* var. *parvifolium*). Her vokste den på en tilsynelatende naken fjellhylle og var åpenbart tilfreds med det.

Jeg hadde sett denne arten før på en tur til det østlige Sajan, i et fjellområde som grenser opp til Bajkalsjøen. Der har den tilpassa seg å vokse i våtmarker på opphøyde tuer sammen med arter som *Arctous erythrocarpa* (en slektning av rypebær), *Betula rotundifolia* (en sort bjørk som ligner på dvergbjørk), *Oxycoccus microcarpus* (småtranebær) og andre myrplanter. Normalt vil *Rhododendron parvifolium* bli utkonkurrert om den beveger seg utenfor sitt normale utbredelsesområde, men her i fjellet var det tydelig at den hadde funnet seg «øyer» der den slapp konkurranse fra andre arter. Til vanlig vokser den ikke over tregrensa. I overgangssoner til fjellområder møter den iblant *Rhododendron adamsii,* og da oppstår gjerne den kjente hybriden som kalles *Rhododendron × burjaticum.*

Så mens de andre i gruppe drakk te og spiste niste, tok jeg bilder og samla stiklinger fra denne spesielle planten. Det var overraskende å se en alpin utgave av *Rhododendron parvifolium* så langt sør. Vanligvis finner man dem i tundraområder lengre øst i nærmere kysten av Nordishavet.

Fig. 5 «Den hengende steinen» og utsikt til fjellområder i Sajan

Etter å ha gått et langt stykke videre, kom vi endelig til målet for dagens tur, Den hengende steinen. Den var utrolig flott, og vi var der i flere timer, tok bilder og undersøkte området nærmere. Noen av oss måtte selvsagt prøve å løfte på den. Ifølge litt eldre fortellinger var det for noen tiår siden fremdeles mulig å rikke på den, selv med lite bruk av krefter.

Fig. 6 *Rhododendron aureum*-planter har akkurat kommet ut av snøen og har så vidt begynt å blomstre.

Mens vi hadde pause, tok vi en grundig vurdering av området og forholda. Det var ikke snakk om å gå videre over passet, så den opprinnelige planen måtte forkastes. Det var rett og slett for mye snø, og landskapet var for vanskelig å krysse. Det er for øvrig regna for krevende å gå over passet selv om sommeren. Så siden dagens planer var oppnådd, snudde vi og gikk tilbake samme veg vi hadde kommet. Jeg gikk sist i følget og fikk tid til å ta flere bilder. Jeg kunne se at de tjukke blada på den lokale varianten av bergblom, *Bergenia crassifolia* var. *sajanensis*, stakk opp av snøen. Busker av *Rhododendron aureum*, de blånålede sibirgranene, *Picea obovata* var. *coerulea* og kjempestore trær av sibirfuru, *Pinus sibiric*a, hadde alle tydelige tegn på skader av det harde klimaet. Jeg har aldri sett så mange heksekostlignende former i nåletrær noen gang.

Fig. 7 Nåletrær, mange med tydelige tegn på vinterskader, ved foten av Sajanfjella

Vi ble værende i det snødekte området i enda to dager og fikk se hvordan våren langsomt våkna til liv og hvordan de første blomstene sprang ut langs bekker og elver der snøen hadde forsvunnet. Det ga oss god tid til å nyte det flotte landskapet mens vi venta og håpte på at sola skulle begynne å varme så vi kunne få fortsette langs den planlagte ruta vår.

Det skulle imidlertid vise seg å bli vanskelig. En kveld kom en av vokterne i nasjonalparken og frarådde oss sterkt mot å fortsette som vi hadde tenkt. Det hadde nemlig vært en tragisk hendelse like i nærheten samme dag. En ung og uerfaren turist hadde, for å korte ned veien, ikke valgt å følge den oppmerka stien og hadde da blitt angrepet og drept av en bjørn. Selv har jeg gjentatte ganger møtt bjørner på turene mine, og jeg forsto umiddelbart hva som hadde skjedd. Seint på våren har bjørnene lite tilgang på mat, og så tidlig i sesongen har de ikke vent seg til å unngå mennesker. Turisten hadde gått i halvmørke og trolig brukt verken lys eller lyd som kunne gi han til kjenne. Da kan det dessverre lett gå galt. En lignende ulykke skjedde i samme område seinere på sommeren. Etter disse hendelsene, stengte parkmyndighetene alle vandreruter der det ikke var organiserte leirplasser og bevæpna vakter for resten av året. Det mener jeg var en meget fornuftig avgjørelse. Bjørnen ble for øvrig skutt litt etter det første drapet.

Etter denne hendelsen måtte vi revurdere planene våre og bestemte oss da for å dra til en annen del av det vestlige Sajan nær et område som heter Maniskoye. Dette stedet har et mildere klima, og vi håpet at snøen hadde smelta der. Det ble en svært lang kjøretur på heile 380 km, men det viste seg å være en klok beslutning. Etter netter med telt i snø kom vi nå til et tilrettelagt turistområde ved en vakker elvebredd med krystallklart vann og et stort skogsområde uten snø. Vi hadde kommet til Shushensky Bor nasjonalpark, som ligger i klassisk kontinentalt område med lange avstander til hav i alle retninger. Klimaet er da også deretter med høye sommertemperaturer, opp mot 40 grader i lavere områder, og skarpt og kaldt klima i høyereliggende områder, ned mot –50 C om vintrene, og generelt lite nedbør heile året. Vi leide et stort hus, og fikk endelig tørka klærne etter regn og snø på første del av turen.

Neste dag starta med tåke, men den løste seg raskt opp, og det så ut til å bli en flott turdag. Vi begynte friskt med ei oppstigning mot Borusfjellet på 2 318 m. Det første stykket gikk vi på veg som etter hvert gikk over i en sti gjennom tett nåleskog. Jeg gikk bakerst og prøvde å fange alle de vakre skogsscenene med kameraet. I skogbunnen under sibiredelgranene (*Abies sibirica*)

Fig. 8 *Asplenium altajense*

hadde både stauder og bregner begynt å spire, blant andre sibirakeleie (*Aquilegia sibirica*), erteblomsten *Lathyrus gmelinii* og den sjeldne bregna *Asplenium altajense*.

Stien opp mot fjellet ble stadig brattere og mye mer steinete og vanskelig å gå i. Samtidig endra floraen karakter. Den mørke og våte edelgranskogen ble avløst av smale furutrær. Lukta av barnåler var tydelig, lett blanda med den sterke duften av ledumblad. Jeg fikk øye på de første plantene av *Rhododendron sajanense* et stykke unna. De var lette å få øye på fordi de ennå hadde blomster.

Her må jeg skyte inn noen botaniske detaljer om denne arten. *Rhododendron sajanense* er endemisk i det vestlige Sajan. Den vokser kun langs en fjellrygg som heter Borusryggen i nærheten av den oppdemte innsjøen *Sayano-Shushenskoye,* et viktig vannreservoar i området. *Rhododendron sajanense* er en høy, delvis vintergrønn busk på opp mot fem meter. Stammediameteren kan bli rundt 10 cm. Den er beslekta med artene *R. sichotense* og *R. ledebourii,* men skiller seg fra disse på å være betydelig større, ha nakne unge skudd og brunrosa bark og fra *R. ledebourii* på vekstform, andre vekstkrav, ulik grad av kjertelhår på blada og ulik form på cellene på undersida av blada. Blomsten har også litt ulik form.

Fig. 9 *Rhododendron sajanense*

Som sagt er denne arten spesielt stor sammenligna med de tre nærmeste slektningene som er nevnt ovenfor. En vanlig *R. ledebourii* blir bare rundt 1,5 meter mens *R. sajanense* altså blir mer enn dobbelt så høy. Det er også påfallende at den ligner mest på den arten i gruppa som vokser lengst unna, nemlig *R. sichotense* som bare finnes i de østligste delene av landet. Den

Fig. 10 *Rhododendron sajanense* kan oppnå en stammediameter på rundt 10 cm.

stikker seg også ut med at den ikke bare vokser i skog, men også i åpent lende. *Rhododendron sajanense* lever på en måte på ei øy, og ingen andre rhododendronarter vokser sammen med den. Vi var veldig fornøyd med at vi fikk sett denne sjeldne arten i blomst.

Fig. 11 Artikkelforfatteren med *Rhododendron sajanense*

Det siste stykket opp til passet vi sikta mot, var nesten som klatring å regne, veldig bratt og over store steiner. Her var klatrestaver absolutt nødvendig. Endelig oppe kunne vi nyte en fantastisk utsikt over landskapet på den andre sida med tilsynelatende endeløse skoger, heldigvis uten at hogst hadde satt preg på det ennå.

Rett over passet begynte nedstigningen til dalen og elva ned fra

Fig. 12 Sajanensefagerblom (*Callianthemum sajanense*)

Borusfjellet som løp gjennom den. Den store variasjonen i floraen her var umiddelbart påfallende, og særlig alle alpinplantene. Her vokste sajanensefagerblom (*Callianthemum sajanense*), en lerkesporeart *Corydalis bombylina,* sajanensebergblom (*Bergenia crassifolia* var. *sajanensis*), storsøte (*Gentiana grandiflora*),

Fig. 13 En dvergutgave av *Rhododendron sajanense*

Fig. 14 Storsøte (*Gentiana grandiflora*)

sandfiol (*Viola rupestris*) og flere andre. Og i tillegg til disse vokste *Rhododendorn sajanense* også her på åpninger i skogen og på områder med steinur. Vi tok mange bilder, og naturen varta opp med nydelige kulisser som bakgrunn. Noen av *R. sajanense*-plantene opptrådte her i krypende og småvokste utgaver.

Det blei en varm dag, men dalen var likevel behagelig kjølig. Dette skyldtes både snøleiene lenger oppe som sendte kald luft nedover fjellsidene og elva med iskaldt smeltevann som rant i dalbunnen. Etter flere timers vandring kom vi til leirområdet der vi skulle overnatte, rett under toppen av Borusfjellet. Etter

Fig. 15 *Rhododendron sajanense* i Borus-området

at vi hadde installert oss, kunne vi bare nyte utsikten og lytte til suset fra elva nedenfor. Ekorn og jordekorn sto stadig oppå steinene rundt oss og lurte kanskje på hvem det var som hadde trengt seg inn på territoriet deres.

Fig. 16 *Rhododendron sajanense* i Borus-området

Jeg tok en tur på egenhånd for å prøve å komme høyere opp i terrenget og ta bilder. Et rådyr sprang opp foran meg og forsvant tydelig skremt inn mellom trærne. Jeg passet på å lage lyder, plystre og til og med rope for å markere at jeg var der så eventuelle bjørner skulle rekke å komme seg unna. Utsikten fra toppen var fantastisk, vann fra små fosser rant ned fjellsidene fra Borus og vanndråpene som spruta opp, blinka i sola. Mellom snøflekker sto lave planter av *Rhododendron aureum* i full blomst.
Nedturen fra toppen viste seg å være langt vanskeligere enn vegen opp, og jeg kjente godt i beina at vi hadde gått mye i løpet av dagen, og særlig alle opp- og nedturene. Til kvelden ble det kjøligere, men leirområdet hadde ei deilig varm badstue med iskaldt vann utenfor til å svømme i. De som arbeida på stedet hadde anlagt en steinsatt kulp i elva som badeplass. Dette var virkelig et sted jeg gjerne ville komme tilbake til.

Minner fra denne turen kommer stadig tilbake i ettertid. Heile dalen under Borusfjellet var som en enorm hage anlagt av dyktige gartnere. Det fredelige og vakre stedet var en stor kontrast til dagene i det nedsnødde Ergakiområdet, og både det og den fryktelige opplevelsen med bjørnen framsto nå som et nesten uvirkelig minne.

Vegen videre var en 330 km lang kjøretur sørvestover mot et området som kalles Saylyg-Khem-Taiga og den store oppdemte Pozarym-innsjøen, heilt på grensa til Mongolia. Pozarymområdet er et kjent naturreservat med mange sjeldne dyrearter. Her er mørke nåletreskoger, fjelltaiga, lerkeskoger, store myrområder, tundrasoner og fargerike gressganger. Mer enn 300 vann og innsjøer er spredt utover i området, blant de største er Pozarym, Ulug-Mungashkhol og Ulug-Khol. Pozarymområdet tilhører en kategori som kalles biosfærereservater, områder nesten upåvirka av menneskelig aktivitet, der opp mot 90 % av det biologiske mangfoldet er intakt. Kjente dyr som lever der er sibirsteinbukk, steppekatt, snøleopard, elg og rødulv, dessuten mange rødlista plantearter. Planen vår var både å vandre gjennom dette spesielle området, men selvsagt også å bli kjent med noen av dyra og plantene der. Værprognosene var gode, og snøen så ut til å være smelta bort allerede. I dette området er det imidlertid alltid fare for plutselige stormer og lynnedslag, fordi to ulike værsystem møtes akkurat der. Det skulle vi få oppleve rikelig av.

Vi rigga til en permanent leirplass ved en elvebredd og planla å dra på dagsturer i ulike retninger. Særlig var flere pass på 2200–2400 meters høyde interessante. Nesten hver dag opplevde vi at strålende solskinn brått ble avløst av lyn, torden og kraftige regnskyll. Ut fra leiren gikk vi gjennom skogsterreng, mest sibirfuru. Tidligere var det å samle frøa av disse for salg som mat ei stor næring, og ennå står rester av arbeidernes «nøttehytter» igjen. I åpninger i skogen vokste mange ulike planter, og særlig vakte sajanensehundetann (*Erythronium sajanense*), min interesse. De hadde allerede blomstra ferdig, men det så ut til at det hadde vært flere fargevarianter av blomstene.

Den første dagen gikk vi mest i lavlandet, men dagen etter søkte vi oppover mot et fjellområde. Her fikk vi fantastisk utsikt over området, og i det fjerne så vi den 3085 meter høye toppen på Fjellet Kyzyl-Taiga. Det var ennå snø i skråningene, men selve fjellryggen var bar. Litt høyere oppe kom vi til et fjellplatå med en utrolig flora av fjellplanter som lå som tepper utover et stort område. Noen var i blomst, andre var så vidt på veg opp av mosedekket. Artsrikdommen var stor. Storsøte (*Gentiana grandiflora*), en lokal lerkespore (*Corydalis pauciflora*), altaifiol (*Viola altaica*), *Lloydia serotina*, en veronika-art (*Veronica densiflora*), *Patrinia sibirica, Anemonastrum crinitum,* altairublom (*Draba altaica*), en forglemmegeislektning (*Eritrichium villosum*), sajanensefagerblom (*Callianthemum sajanense*), flere dvergvierarter – og dette er bare *noen* av artene som vokste der.

Fig. 17 Altaifiol (*Viola altaica*)

Fig. 18 *Eritrichium villosum*

Spesielt vakre var de gulrøde blomstene på rosenrotplanten *Rhodiola quadrifida* som stakk opp mellom steinblokkene. En annen imponerende plante var *Oxygraphis glacialis* som jeg lenge har drømt om å kunne dyrke i hagen, den og den lille vierbuska *Salix rayi.* De oppsprukne og slitte steinblokkene ga en spesiell form til landskapet. Naturen har bearbeida dem gjennom årtusener og latt dem stå igjen som monumenter. Vi prøvde for moro å telle hvor mange plantearter som kunne vokse på ei enkelt steinblokk.

Fig. 19 Fjellet Kyzyl-Taiga (3085 m)

Fig. 20 *Rhodiola quadrifida*

Fig. 21 *Oxygraphis glacialis*

Vi må ha sett rare ut fra avstand, som en liten flokk med gressende geiter, der vi kravla rundt på alle fire og studerte små planter. Vi var på stedet i vel en time, med en liten innlagt lunsjpause. Selv de som ikke var spesielt interessert i planter, var som hypnotisert av mangfoldet og fargepaletten.

Fig. 22 Den krypende dvergvieren *Salix brayi* vokser mellom oppsprukne steinblokker.

Dagen etter ville vi prøve å komme enda høyere opp og finne ut om det gikk an uten klatreutstyr. Da vi så oss rundt, så vi mørke skyer og mulige tordenbyger et stykke unna. Hvite flekker tyda på at det snødde på de høyeste fjellryggene. Selv om sola skinte der vi gikk, var vi usikre på om vi ville rekke å komme oss både opp og ned igjen før været snudde til det verre. På vegen gikk jeg på nydelige gule blomster på små busker av *Rhododendron aureum.* Det var interessant å se at denne arten som vanligvis liker seg i torvjord, også kunne vokse på steinete serpentinjord.

Det hadde begynt å regne, men skyene var ikke spesielt truende ennå. Jeg forsvant litt i egne tanker og ble gående et stykke bak de andre mens jeg så etter spennende alpinplanter på bakken under meg. Jeg så at noen som gikk i front hadde stoppa og så ut som de diskuterte ivrig mens de veivet med armene. Ei jente hadde plutselig håret rett opp! Og en annen klarte knapt å holde i vandrestavene sine fordi de knitra og dirra ukontrollert. En i følget var elektroingeniør, og nå brølte han ut: «Legg dere ned!» Vi kasta oss ned samtidig som vi hørte det første tordenskrallet, rett etter kom ei voldsom haglbyge og vi kjente ei kraftig svilukt. Det heile var uforståelig.

Fig. 23 og 24 «Øyer» av *Rhododendron aureum* på serpentinjord

Her var ingen mørke skyer og ikke vind, og likevel var vi i senteret av en storm som synes å oppstå i løpet av sekunder akkurat der vi var!

Jeg hadde briller på meg og kunne føle kraftige elektriske utladninger prikke i ørene. Håret sto rett ut til sidene under skyggelua. Jeg tok av meg brillene, og vi sprang så fort vi kunne vekk fra området og ned mot lavere nivå. Vandrestavene knitra mens jeg løfta dem opp fra jorda, og jeg skjønte at de fungerte som lynavledere når jeg løfta dem opp. Jeg tok dem da i hempene og dro dem langs bakken mens jeg sprang. Vi passa heile tida på å ikke miste hverandre av syne. Stien så vi ikke lenger, hver og en måtte bare finne en farbar veg mellom steinblokkene. Tankene surra vilt rundt i hodet. Har jeg for mye metall på meg? Vil vi klare å komme oss ned og vekk fra uværet? Vil lynet slå ned akkurat her vi er? Burde jeg kaste fra meg det tunge kameraet og batteripakkene? Haglbygene ble kraftigere og slo mot kroppen slik at det gjorde skikkelig vondt. Og over det heile dundra den ene tordenbyga etter den andre.

Etter som kom vi oss lenger ned, ble været litt bedre, og redselen avtok gradvis. Da vi var nede igjen, ble det en lang diskusjon om hva vi egentlig hadde opplevd. Det var litt ulike svar, men det sto klart for oss alle at dette hadde vært like før det gikk ordentlig galt. Jeg har opplevd lyn og torden og mye dårlig vær på mine turer gjennom de siste 15 åra, jeg har sett steinras, flom i elver og leirskred, snø om sommeren og hagl på størrelse med hønseegg, vind som har blåst telt over ende og knekt stengene som fyrstikker, men dette overgikk alt jeg tidligere hadde opplevd. Det har gitt meg viktig lærdom, og jeg er sjeleglad for at den ikke kosta meg og de andre mer enn den gjorde.

Vi forlater nå dette ufattelig vakre området. Været har blitt dårligere og en storm ser ut til å nærme seg fra sør. Over oss strever en ravn med å manøvrere gjennom vindkasta. Den ser ned på oss som har forstyrra stedet som ellers er reservert for den og andre ville skapninger det meste av året. Få timer seinere er alle spor etter menneskelig tilstedeværelse borte. Og vi må begynne på den lange, lange vegen hjem.

Fig. 25 En stormfront bygger seg opp i øst mens vi fremdeles ikke aner fare.

‘Calfort Bounty’
– en velluktende kjempe

Tekst: Per M. Jørgensen

Det er nokså trist at de mange flotte store, eviggrønne rhododendronene ikke dufter, mens heldigvis mange av de bladfellende artene og sortene («asalea») gjør det. Men der er unntak, og det er blant lavlandsartene – de som vokser i varmere klima enn det vi har – og noen av deres hybrider, særlig i Rh. decorum-gruppen. Men ingen av dem er særlig hardføre. Et godt eksempel er Rh. glanduliferum *(Fig. 1).*

Fig. 1 *Rhododendron glanduliferum* har vist seg uventet hardfør på Milde der den blomstrer villig med store, duftende blomster. Foto: Terhi Pousi

Det var derfor gledelig å få melding om at en som arbeidet i samlingen Kjempedalen i Arboretet på Milde hadde bemerket en sort som duftet svært godt, ‘Calfort Bounty’ (Fig. 2). Den hører til de bortglemte eldre storvokste sortene som var populære i første halvdel av forrige århundret. Denne ble til i England hos den planteglade obersten Collingwood Ingram (1888–1981, Fig.3), som ikke har laget mange sorter. Han oppga foreldrene som *Rh. calophytum* (moren) og *Rh. fortunei,* og klonen med svakt rosa blomster fikk en Award of Merit allerede i 1932. Den hvit-blomstrende klonen som ble kalt ‘Bounty’, fikk en slik utmerkelse så sent som i 1967, og det er den vi har vært heldige å få tak på. Denne sorten angis å være mer hardfør enn de fleste av sine slektninger, og den har klart seg bra på Milde siden vi fikk den i 2004, og den fikk bare mindre frostskader i den vanskelige vinteren 2010. Som de fleste *Rh. calophytum*-hybrider tar det lang tid før den blomstrer rikelig, og sant å si har vi ikke lagt særlig merke til den tidligere. Men i 2022 blomstret den så rikelig at den ble bemerket, ikke bare pga. duften. Blomstene

Fig. 2 ‘Calfort Bounty’, blomstret rikelig i mai 2022 på Milde. Foto: Gerd Jørgensen

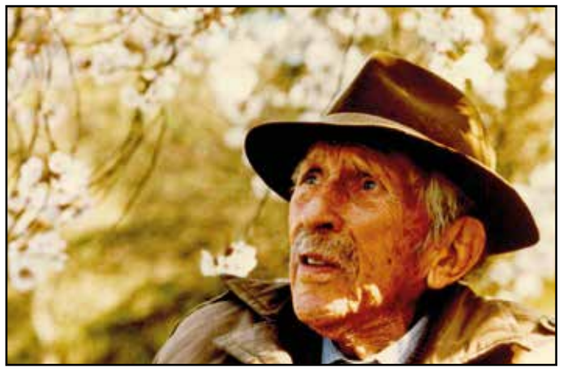

Fig. 3 Den vel 90-årige Collingwood Ingram i sin hage i England, der han først og fremst dyrket blomstrende japanske kirsebærtrær og tok vare på gamle japanske sorter, hvorav kallenavnet «Cherry Ingram». Foto i familiens eie

Fig. 4 *Rhododendron calophytum*, dronningen blant rhododendronarter, en som det er verd å prøve om man har plass, selv om det tar tid før den blomstrer. Her et av de eldste eksemplarene i artssamlingen på Milde. Foto: Bjørn Moe.

Fig. 5 ‘Kokardia’, en av Hachmanns tidlige suksesser, som han brukte videre i sitt foredlingsarbeid. Foto: Terhi Pousi

er store og sitter i koniske blomsterstander. De har dessuten en mørk ganeflekk som de fleste med den arten som mor. Den er nok ikke en forbedring i forhold til de få hybrider av *Rh. calophytum* (Fig. 4) når det gjelder å få god blomstring på unge planter. Det tar omtrent 15–20 år, og så lenge er det ikke mange som gidder å vente. Der er noen unntak hvorav de fleste er tyske. Hachmann gjorde en serie forsøk på 1980-tallet og gjorde krysninger med sin egen ‘Kokardia’ (Fig. 5). De ga gode, men lite påaktede resultater, hvorav ‘Caramba’ (Fig. 6) har vist seg svært blomstervillig (fra ung alder!) og godt hardfør på Milde, og de ser alle ut til å være godt tilpasset våre forhold. Og så har vi naturligvis ‘Lem’s Tribute’ (Jørgensen 2017), men ingen av disse dufter. Deres fortrinn er den tidlige blomstringen, både på året og i livssyklusen.

Jeg betviler at faren til ‘Calfort Bounty’ kan ha vært den oppgitte arten, *Rh. fortunei*, som normalt ikke dufter, og som er mer rosa i blomst. Jeg mistenker at faren kan ha vært en hydrid av *Rh. fortunei* (Fig. 7) eller en av de mange formene av *Rh. decorum* (Fig. 8). Man trenger stor plass og et lunt sted for å lykkes, men den er verd et forsøk om den fremdeles kan skaffes. Disse kjempene er som sagt gått av moten hvilket er forståelig, men beklagelig, for dette er praktfulle planter når de etter hvert blir fullvoksne.

Takksigelser. Mine trofaste medhjelpere Gerd Jørgensen og Terhi Pousi fortjener nok en gang en varm takk for sine bidrag.

Kilder

Cox, K. (2005): Rhododendrons & Azaleas – a colour guide. The Crowood Press.

Cox, P. A. & K. (1997): The encyclopedia of Rhododendron species. Glendoick.

Jørgensen, P. M. (2017): En ukjent Lem hydrid har fått navnet ‘Lem’s Tribute’. Lapprosen 20: 4–5

Fig. 6 ‘Caramba’, en av de gode *Rh. calophytum*-krysningene til Hans Hachmann, beundres av forfatteren. Foto: Terhi Pousi

Fig. 7 En velduftende *Rh. fortunei*-hybrid som trives på Milde, og kan være av den typen som var far til ‘Calfort Bounty’. Foto: Terhi Pousi

Fig. 8 En ny, lovende form av *Rh. decorum* (NN 0907) som har klart seg fint på Milde, men der blomstene dessverre ikke dufter påfallende. Foto: Terhi Pousi

Rhododendron i Grønland

Tekst og foto hvis ikke annet er nevnt: Henrik Schmidt

Fig. 1 Isfjordsstien ved Ilulissat

En tysk versjon av denne artikkelen har vært publisert i den tyske rhododendronforeningens tidsskrift *Rhododendron und Immergrüne* vol. 33, 2022. Vi takker forfatteren for tillatelse til å trykke den i dansk språkdrakt i *Lapprosen*.

Grønland, verdens største ø, ligger så højt mod nord, at mere end 2/3 er beliggende nord for Polarcirklen. Grønland hører geografisk til det nordamerikanske kontinent, mens det geopolitisk hører til Europa. 3/4 er dækket af Indlandsisen. Kysten er en skærgårdskyst med utallige større og mindre øer.
Grønland har et arktisk klima med middeltemperaturer, der gennemsnitligt ikke sniger sig over 10° C i den varmeste sommermåned, i den sydligste del dog lidt højere. Selv om Grønland er en del af Nordamerika, kommer mange af Grønlands planter fra Europa. De indvandrede for 10.000 - 12.000 år siden, da den sidste istid sluttede. Dværgbuskhede er det mest udbredte plantesamfund i Grønland.

Fig. 2 *R. lapponicum* i nærheden af Ilulissat

Kan der findes rhododendron så højt mod Nord? Ja, men kun ganske få arter. En enkelt af dem, *R. lapponicum*, som på grønlandsk hedder Oqaasaq, findes faktisk hele vejen rundt i det subarktiske område, altså både Nordeuropa, det amerikanske kontinent og det asiatiske kontinent, hvor den vokser i højder på mellem havniveau og 1.800 m.

Det er en forgrenet dværgbusk. Den vokser på tør, kalkrig bund samt på heder og i moser i V-og Ø-Grønland mod nord til henholdsvis Inglefield Land og Skærfjorden. Bladene er ovale, læderagtige og duftende med rustbrune hår på undersiden. Både blade og blomster sidder i skudspidserne. Blomsterne er rødviolette med kronblade, der er vokset sammen ved grunden. De sidder 2-6 sammen i klaser på kirtelhårede stilke. Den vokser i fjeldet og bliver kun 10 – 25 cm høj og blomstrer kortvarigt i juni. Den er udbredt i kystnære områder i næsten hele Grønland.

Når man vandrer i fjeldet, er den vanskelig at finde uden for blomstringstiden, fordi den falder fuldstændig i eet med den øvrige vegetation. Men i blomstringstiden finder man ofte store rosa-lilla flader, så den er hverken sjælden eller fåtallig. Dette er et område øst for Ilulissat (Jakobshavn), hvor *R. lapponicum* vokser. Et ganske fugtigt område, som man kun kan færdes i på en træbelagt gangsti (Fig. 1). Umiddelbart er der ingen rhododendron, men vover man sig ud i mosen, er den der: Ganske lavt voksende, undseelig, men smuk (Fig. 2). Og lidt sydligere, højt over Sarfannguaq (Fig. 3), en lille bygd på øen Sarfannguup Nunataa, ca. 43 km øst for Sisimiut (Holsteinsborg) i bunden af Amerloq Fjorden, fandt jeg en ret stor koloni af *R. lapponicum* på en skrå fjeldside (Fig. 4). Igen nærmest krybende. Så for at studere planten nærmere, må man ned på knæ eller ligge (Fig. 5).

Fig. 3 Fra den lille bygd Sarfannguaq

Fig. 4 *R. lapponicum* på øen Sarfannguup Nunataa

Det er jo voldsomt fristende at tage nogle småplanter med hjem, men de kan absolut ikke trives i Danmark. Dels er der for varmt, dels er der ikke fugtigt nok. Flere har gjort forsøget (Hans Eiberg) og er blevet skuffet. Også jeg. Jeg fik nemlig af en god bekendt nogle fine planter, indsamlet i nærheden af Ilulissat i 2006. De fik den bedste sphagnum i egen potte med en god sval placering. Men de visnede bort i løbet af kun 1 måned. Så selv de bedste hensigter hjalp ikke.

Et andet medlem af rhododendronslægten er *R. groenlandicum* (syn. *Ledum groenlandicum*). Den er hjemmehørende i det vestlige Grønland, nordlige Nordamerika samt i de nordlige dele af Sibirien. Den hårdføre plante har været anvendt som haveplante siden slutningen af 1700-tallet. Det anvendte danske navn er *Grønlandsk Post*. Den kaldes også *Labrador Tea*. Som alle arktiske planter er den meget lavt voksende, men dog ikke krybende. Den danner ofte små tuer og er en meget forgrenet dværgbusk med tætstillede små spinkle træagtige kviste. Kvistene står så tæt sammen, at buskens overflade næsten er sammenhængende uden mellemrum mellem bladene. Bladene er ganske små, smalle med ombøjet kant og let riflet overflade (Fig. 6). De dufter aromatisk, når man gnider på dem. Blomstringen er ret sen, hen i juni, og blomsterne, som er små og kridhvide, sidder i tætte næsten kugleformede skærme. Prangende kan man ikke kalde den, men den er i al sin lidenhed egentlig smuk. Lokalitet var en flad fjeldhede på strækningen mellem Kangerlussuaq (Sdr. Strømfjord) og Indlandsisen, men der var dog en eneste lille blomst (Fig. 7).

Fig. 5 Forfatteren på knæ for at studere *R. lapponicum*. Fjeldsiden ligger ca. 200 m over fjorden.

Fig. 6 *R. groenlandicum* lige før blomstring

Fig. 7 *R. groenlandicum* med en eneste lille blomst

Fig. 8 *R. groenlandicum* i forfatterens have i Bøtø på Sydfalster

Planten er hårdfør og trives fint i Danmark. Den findes til salg i flere planteskoler. Mit eksemplar er dog en frøplante, opformeret ud fra en lille portion frø, som jeg har købt for nogle år siden.
Planten er meget langsomt voksende, og selv om min plante blev sået for 6 år siden, er den endnu kun 22 cm. høj (Fig. 8).

R. groenlandicum har en nær slægtning i det vestlige USA, *R. neoglandulosum* (syn. *Ledum glandulosum*). Dens udbredelsesområde er i bjergen i Rocky Mountains lidt inde i landet. Hvorfor nu nævne den? Jo, fordi blomsterne næsten til forveksling ligner blomsterne på *R. groenlandicum* (Fig. 9). Bladene er større, men slægtskabet er tæt. Hvordan kan det nu være? Det er jo to selvstændige verdensdele, ganske langt fra hinanden. Ja, men for millioner af år siden var kontinentalpladerne sammenhængende og havde formentlig samme plantevækst. Da pladerne så siden gled fra hinanden og dannede de nuværende kontinenter, forblev nogle arter i Nordamerika, andre flyttede med til Grønland og det europæiske og asiatiske kontinent og udviklede sig til de nu kendte arter. Men det grundlæggende slægtskab er bevaret.

Det er det også for endnu en nær slægtning, *R. tomentosum* (syn. *Ledum palustre*), også kaldet mosepost. Den vokser alene i Vestgrønland (kendes ikke i Østgrønland) og i stort set samme område som *R. groenlandicum*. Den ligner også næsten fuldstændig *R. groenlandicum*, kun er blomsterne en anelse mindre og samtidig knap så smukke, angives det i litteraturen (fig. 10).

Endu en rhododendron i Grønland er den sjældne naturhybrid *R.* × *vanhoeffenii* (syn. *Ledodendron* × *vanhoeffenii*, Fig. 11). Dette er en krydsning mellem *R. lappponicum* og *R. tomentosum*. Der kendes således fire genuine rhododendronarter og en naturhybrid i Grønland.

Fig. 9 *R. neoglandulosum* i forfatterens have

Fig. 10 *R. tomentosum* Foto: Ole Jonny Larsen

Fig. 11 *R.* × *vanhoeffenii* Foto: Hans Eiberg

Rhododendron forrestii

– en vanskelig plante å dyrke?

Tekst og foto, hvis annet ikke er nevnt, Ole Jonny Larsen

Fig. 1 *Rhododendron forrestii* på 4 300 meters høyde i Yunnan i Kina

Noen ganger skal en legge inn litt ekstra krefter, så kanskje en får lønn for strevet. Jan Rune Hesjedal og jeg var i 2010 deltakere på en skandinavisk rhododendronekspedisjon til Yunnan i Kina. Vi hadde slitt oss oppover i flere timer mot en fjellovergang som heter Selalakapasset. Det er 4 200 meter høyt, og oppstigninga var bratt. Selve passet ligger alltid på et så lavt sted som mulig, gjerne på et hakk i en fjellrygg der landskapet stiger videre opp på begge sider. Vi var ei gruppe på seks personer fra Sverige, Danmark og Norge, og i tillegg til oss var det rundt 20 innleide lokale bærere. De fleste satte seg rett ned etter ei lang økt i oppoverbakke, men Jan Rune og jeg valgte å gå litt høyere opp på den ene sida av passet. Det skulle vise seg å være at godt valg. Rundt hundre meter lenger opp gikk vi nemlig rett på en stor bestand av *Rhododendron forrestii* i full blomst!

Det er ikke mange forunt å få se denne arten i blomst i naturen. Vi fikk denne opplevelsen på grunn av en kombinasjon av flaks og at vi la inn et ekstra gir akkurat da vi mest hadde lyst å bare slappe av.

Som det framgår av bildet, har denne arten heilt krypende vekst. Blada ligger bokstavelig talt rett på jordoverflata, ingen viste tegn til å løfte seg høyere enn en knapp centimeter. Blomstene derimot sto mere opprett, og det samme gjør nok også frøhusa seinere i sesongen. Denne arten vokser høyt oppe, og den er dekt av et tjukt snølag i flere måneder hvert år som presser den ned. Dette har den tilpassa seg og har i naturen fått ei heilt krypende vekstform.

Rhododendron forrestii er kalt opp etter plantejegeren George Forrest som tilbrakte mesteparten av sitt voksne liv i Kina på jakt etter nye planter. Det var han som oppdaga den i 1917 og innførte den til kultur i Vesten. Navnet har altså ikke noe med skog å gjøre, selv om en kanskje kunne tro det, men er til ære for oppdageren. Den vokser mellom 3000 og 4 600 meters høyde i Yunnan, Burma, Tibet og det nordøstlige India.

Denne arten har vært omtalt i *Lapprosen* noen ganger, og ofte med litt negativt fortegn. Den beskrives gjerne som vanskelig og særlig det at den ikke vil blomstre. Det er i så fall synd, for blomstene er skarpt røde og står opp over og i kontrast til blad-

Fig. 2 *Rhododendron forrestii* i kultur i Ålesund. Den vokser her på kanten av et oppbygd bed. Legg merke til den svakt tueformete veksten.

verket. Alle som ser den i blomst første gang, blir imponert over hvor flott og iøynefallende den er. Det ser vi godt på forsidebildet i dette nummeret av *Lapprosen*

Jeg vil sette fram påstanden om at *Rhododendron forrestii* ikke er en vanskelig art i kultur. Vi må bare lære av naturen. Stikkord er **full sol, god drenering og ingen konkurranse med andre planter**. Jeg har flere eksemplar i hagen, og alle blomstrer bra nesten hvert år. De vokser i fjellhageforhold, dvs. at de står åpent uten konkurranse fra andre planter, så de får maksimalt med lys inn, enten sola skinner eller ikke. Og det neste er at de alltid står et sted der det ikke blir stående vann. Oftest plasserer jeg dem i et oppbygd bed, gjerne ytterst i bedet mot en steinkant. Jeg har aldri hatt vinterskader på dem.

Når dette er sagt, så må det nevnes at noen former av arten har vist seg svært vanskelig å få i blomst, selv om de er planta etter alle kunstens regler. Mye tyder på at disse aldri vil bli bedre, samme hvor lenge de blir stående i hagen.

R. forrestii vokser langsom til og legger seg utover som et teppe. Greinene er noen ganger vel så mye under jorda som over. Etter hvert vokser noen av greinene over andre slik at planten på midten kan bli litt tjukkere og danner noe som ligner på ei lav tueform. Dette at fjellplanter i kultur får en litt annen vekstform enn i naturen, er velkjent. Jeg har for eksempel henta inn heilt krypende røsslyng fra fjellet og planta i hagen. De blir fortsatt lavtvoksende og krypende, men etter noen år har de utvikle en annen og noe høyere vekstform enn de hadde da jeg fant dem. Det viser vel at de har denne muligheten i genene, men at de ikke får kjangs til å «vise» det i sitt naturlige miljø med snødekke flere måneder i året. Et annet eksempel er *Rhododendron pronum.* Den framstår i hager som en kompakt, tueforma plante, men der den vokser naturlig, danner den et tett og lavt teppe.

Underarter, varieteter, grupper og former?
Det har vært mye fram og tilbake i systematikken til *Rhododendron forrestii.* Den het tidligere *R. repens,* og det navnet har hengt igjen hos mange lenge etter at det er fastslått at *Rhododendron forrestii* er det korrekte artsnavnet, som da også brukes i alle moderne bøker.

Fig. 3 *Rhododendron chamaethomsonii* i forfatterens hage i Ålesund

Noe som tidligere har skapt forvirring, er at noen planter har rødlig underside på blada mens andre er grønne. Ut fra dette ble disse plantene antatt å tilhøre ulike arter. Men da det ble påvist at planter med røde og grønne bladundersider vokste side om side i naturen, falt dette bort av seg selv. I dag regner man rødfarge under blad på rhododendron for et juvenilt (ungdommelig, umodent) trekk som for øvrig også finnes hos andre arter enn *R. forrestii.*

I noen bøker deles arten inn i underartene **ssp. *repens*** og **ssp. *papillatum*** der *repens* skal betegne den krypende forma mens *papillatum* er brukt om planter med avrunda tueform. Disse underartene kalles i andre bøker for varieteter, **var. *repens*** og **var. *papillatum***. Som om det ikke var forvirrende nok, bruker noen også betegnelsen **Repens Group** og **Papillatum Group** om de samme plantene, så enkelt skal det ikke være! Igjen vil jeg driste meg til å sette fram en påstand: Jeg tror at disse variasjonen i vekstform er resultat av ulike vekstvilkår i naturen og i hager og at det ikke er ulike former av arten som trenger egne navn. I engelske bøker ser en oftest avbilda former av *Rhododendron forrestii* med halvkuleforma vekst, gjerne opp mot en halv meters høyde. Slike planter har jeg aldri sett på bilder som er tatt i naturen.

Danske Bent Ernebjerg samla i 2009 og 2012 inn frø fra flere planter av *Rhododendron repens* i Burma. Kommentarene hans i frølistene er interessante og viser at han allerede i felten var usikker på hva han hadde funnet. Noen ganger setter han spørsmålstegn bak artsnavnet, andre ganger legger han til «(big leaves)» i parentes. Frø fra disse innsamlingene har gitt mye variert avkom. Særlig det at frø fra krypende planter kommer ut med sterkt opprett vekst, er en tydelig indikasjon på at det kan være andre arter innblanda enn bare *R. repens*. Dette gjelder kanskje særlig den neste arten som blir omtalt her.

Rhododendron chamaethomsonii

En art som står *R. forrestii* nær er *R. chamaethomsonii.* Den har generelt mer opprett vekstform, selv om den aldri blir særlig høy. Blomstene ligner mye på *R. forrestii,* men de har oftest klaser med flere blomster. Den er lettere å dyrke og har større toleranse for voksestedet enn *R. forrestii.* Det finnes mange til dels ulike utgaver av *R. chamaethomsonii* i kultur, og det er også beskrevet varieteter som var. *chamaethauma* og var. *chamaedoron,* den første av disse har endog rosa blomster. Det er sterk mistanke at mange av plantene med *chamaethomsonii*-navnet er naturhybrider mellom *Rhododendron forrestii* og andre arter, gjerne krysninger over flere generasjoner. Iblant kan en lese i utenlandske plantakataloger at den planten de selger er den «ekte» *chamaethomsonii.* Bare det at de føler behov for å presisere det, vitner vel nettopp om stor usikkerhet. Uansett er det en flott plante som er lett å dyrke, og siste ord om rhododendronsystematikken er jo aldri sagt.

Rhododendron trilectorum

Det har i seinere år kommet nok en bortimot krypende Neriiflora-art i kultur. Peter og Kenneth Cox innførte i 2003 arten *Rhododendron trilectorum* fra Arunachal Pradesh i det nordøstlige India. Den hadde blitt beskrevet allerede i 1953, men hadde ikke blitt introdusert i kultur før da. Det er en lav og langsomt voksende art som sprer seg mer i bredden enn i høyden. Blomsten er lyst gul, men som en ser av bildet, er den varmt rødlig i ballongstadiet. Blada har et påfallende grålig indument på oversida av blada som er et godt kjennetegn. Arten finnes i noen hager i Norge og i nabolanda, og den trives greit i vårt klima.

Fig. 4 *R. chamaethomsonii*, blomsterklase

Fig. 5 *R. trilectorum* på Valderøya utenfor Ålesund
Foto: Egil Valderhaug

Fig. 6 *R. trilectorum,* bladverk med tydelig belegg på blada
Foto: Egil Valderhaug

Mannen og planten

Karl Evert Flinck og *Rhododendron flinckii*

Tekst: Ole Jonny Larsen

Fig. 1 Karl Evert Flinck studerer en *Sambucus*-hybrid i 1994 Foto: Kenneth Lorentzen

Fig. 3 *Rhododendron flinckii*, gul form Foto: Håkon Vangsnes

Karl Evert Flinck (1915–2015) var en stor plantepersonlighet i Sverige, men han er lite kjent i Norge. Han fikk en rhododendronart oppkalt etter seg, *Rhododendron flinckii*, og det er det ikke mange skandinaver som har fått. Mer om den lenger nede.

Flinck var ikke botaniker av yrke. Han var sivilingeniør og arbeidet innen næringsmiddelteknikk hele livet. Han var helt sentral i oppbygginga av kjempekonsernet Findus. Men fra vårt ståsted er det arbeidet med magnoliaslekta som har mest interesse. Flinck var lidenskapelig opptatt av magnolia og gjorde en stor innsats med å krysse fram nye navnesorter. Da han starta dette arbeidet på 1980-tallet, var magnolia lite utprøvd i Sverige, og de ble ansett som for krevende for allmenn dyrking. Flinck har her vært med å flytte grenser både for arter og hybrider, og i dag er interessen for magnolia stor i Sverige. Flere entusiaster driver utviklingsarbeid for å få fram nye hybrider, og det er gitt ut flere bøker om emnet på svensk.

Fig. 2 Karl Evert Flinck 2008 Foto: Erland Eider

Fra 2007 og framover ble det i Sveriges lantbruksuniversitet i Alnarp nord for Malmø starta arbeidet med å anlegge en storstilt forsøkshage med magnoliahybrider. Området fikk navnet Magnoliaskogen og er tilegna Karl Evert Flinck som selv hadde tatt initiativet til prosjektet. I dag står det mer enn 1000 magnoliaplanter i parken.

Flinck hadde selv en stor hage med blant annet mange magnolia, men han var også svært opptatt av slektene *Cotoneaster*, *Rhododendron* og *Stewartia*. Han mente selv at sistnevnte var Nordens alternativ til kamelia. Flinck ble også utnevnt til æresdoktor ved Sveriges lantbruksuniversitet for sitt langvarige arbeid med magnoliaslekta.

Rhododendron flinckii er en art som har hatt en trang fødsel. Den ble først beskrevet som en egen art i 1975. *R. flinckii* hører til den lille og kompliserte Lanata-underseksjonen, sammen med arter som blant annet *lanatum, tsariense* og *lanatoides.* Grensene mellom artene er fremdeles omdiskutert. *R. flinckii* ble lenge regna som en variant av *Rhododendron lanatum,* men feltstudier i Bhutan konkluderte med at det dreier seg om to arter.

Rhododendron flinckii er enklere å dyrke i Norge enn *R. lanatum*, som regnes for krevende. Blomsterfargen varierer fra nærmest hvit, via kremgul til gul. Planter med rosa blomster anses for å tilhøre en nærstående art. Jeg har aldri hatt vinterskader, men det tar noen år før det kommer blomster. Bladverket er nydelig mørk grønt og med tjukt mørkebrunt indument.

Det var den berømte rhododendronforfatteren H.H. Davidian som ga denne arten navn etter Karl Evert Flinck. Flinck hadde tidligere støtta noe av Davidians arbeid og ble takka for det. Det skjer nok sjeldnere på denne vel privatiserte måten i vår tid.

Fig. 4 *Rhododendron flinckii*, kremhvit form Foto: Håkon Vangsnes

Fig. 5 *Rhododendron flinckii*, hvit form i Ålesund Foto: Ole Jonny Larsen

Oyama
– ei magnoliagruppe som høver i norske hagar

Tekst og foto: Karl Lalid

Magnoliatrea har levd lenge på jorda. Fossilrestar fortel om det. Gjennom skiftande tidsperiodar har dei hatt sin plass og overlevd i tider der planter og dyr har blitt borte. Istider reduserte leveområda mykje, men på gunstige stader i Amerika og Aust-Asia var det tre som greidde å leve vidare.

Fig. 1 *Magnolia sieboldii*

Med auka interesse for vakre hagar har magnolia blitt eit populært prydtre. Mange nye, flotte hybridar er kryssa fram, og utvalet av sortar er nå større enn nokosinne. Det er likevel ikkje alle som trivst under norske forhold, og erfaringar med nye planter får ein gjerne med prøving og feiling. Nyttig er det då med utveksling av erfaringar for vidare dyrking.

Magnoliatrea viser stor variasjon i form og farge. Somme blomstrar i ung alder, ofte når dei står i hagesentera, andre må ein vente i 20 år eller meir før dei set blomsterskot. Mange av sortane blomstrar før blada faldar seg ut, ofte alt for tidleg. Kjem det då minusgrader, får blomstene brune flekker og visnar bort. Magnolia varierer også i veksemåte, alt frå små tre som *M. stellata*, til høge og omfangsrike tre som *M. hypoleuca* og *M. grandiflora*.

Av dei mange ulike sortar av magnolia er det ei lita gruppe som viser nært slektskap og fellestrekk i blomsterform og veksemåte. Dei er bra vinterherdige og blomstrar når nattefrosten er over. Gruppa består av fire arter: *M. sieboldii*, *M. wilsonii*, *M. sinensis* og *M. globosa*. Dei kjem alle opprinneleg frå Aust-Asia og veks vilt i skogane der, både i Kina, Japan og Korea. Dei blir kalla Oyama-gruppa etter det japanske namnet på *M. sieboldii*.
Alle fire artane har kvite blomster med raude eller rosa støvberarar som står i fin kontrast til dei kvite kronblada og det grøne bladverket.

M. sieboldii (Fig. 1) er den best kjende og har vore dyrka i norske hagar i lang tid. *M. sieboldii* blir eit lite tre, 3–5 meter høgt med uregelmessig greinbygnad. Blomstringa er til vanleg i juni og varer i 2–3 veker. Treet får ofte etterblomstring seinare på sommaren.

Etter blomstring får alle desse fire sortane dekorative frøstandar som heng som rosa lykter under bladhenget.

M. wilsonii (Fig. 2 og 3) blir ofte eit større opprettveksande tre, gjerne med fleire stammer, så trea treng god plass. Blomstene til *M. wilsonii* vender nedover slik at blomstringa kjem best til sin rett når treet er eit par meter høgt.

Fig. 2 *Magnolia wilsonii*

Fig. 3 *Magnolia wilsonii*

M. sinensis (Fig. 4) har dei største blomstene. Blada er nokså like *M. sieboldii* og enkelte planteforskarar meiner at *M. sinensis* er ein varietet av *M. sieboldii*, men er rekna som eigen art.

M. globosa er den minst kjende i denne gruppa. Blomstene opnar seg ikkje heilt og heng som kvite hønseegg på trea. I vill tilstand veks *M. globosa* lengst mot vest, og i Nepal blir treet kalla hønsemagnolia.

Fig. 4 *Magnolia sinensis*

I min hage i Suldal har eg hatt tre av desse artene i mange år, og dei er etter kvart blitt store tre. Hagen ligg 250 m over havet og er solvendt med god sommartemperatur.

Min erfaring med magnolia er at alle likar mykje sol og varme, men dei kan og tole ein del minusgrader, særleg når dei er vel etablerte. Røtene til magnolia er skjøre og litt saftige, så dei første åra kan det vera lurt å dekke jorda rundt stammen med lyng eller granbar.

Magnoliatre likar best å vekse i djup, humusrik jord som lite tørkar ut. Dei bør stå lunt, for greinene er skjøre og utsett for greinbrekk i sterke vindar.

Magnolia er til vanleg gradert i klimasone 3, men under gode forhold vil dei truleg greie seg i høgare klimasoner.

Fig. 5 Frå venstre *M. sinensis*, *M. sieboldii* og *M. wilsonii*

Stiklingsformering

av *Rhododendron*, *Camellia*, *Magnolia* og + +

Tekst og foto: Jørgen Tingstveit

Metoden jeg benytter gir mulighet for å ta stiklinger når som helst på året. Riktignok vil det være anbefalte tidspunkt for stikking som gir det beste resultatet, men det er ikke nødvendigvis da du er på ferie eller på besøk og har mulighet for å ta stiklinger. For våre plantetyper tar det ofte et år før det dannes tilstrekkelige røtter. Det kreves derfor et arrangement som er i drift kontinuerlig og som krever minimal oppfølging underveis. Dersom du setter i gang, vil du bli overasket over hvor mange

Rhododendron: kvist og stikling

Camellia: kvist og stiklinger

busker og trær som faktisk kan stiklingsformeres og hvor enkelt det er. Det gir dessuten enorme muligheter til å skaffe seg spennende planter. De fleste av mine *Rhododendron*, *Camellia*, *Magnolia* ++ har jeg laget av stiklinger.

Til stikkingen benyttes en oppbevaringskasse med lokk i klar plast (eks. 47 liter: lengde 54,8 cm bredde 38,4 cm, høyde 28,3 cm). Stikkemediet som skal ha en lett struktur, består av 1/3 naturtorv, 1/3 furubark (pyntebark er passe finmalt), 1/3 perlitt eller vermikulitt. Tilsett vann slik at det drypper litt når stikkemediet klemmes i hånden. Den store fienden er sopp. Atamon bør derfor tilsettes vannet som benyttes, fordi Atamon hemmer soppvekst. Atamon som kan kjøpes i dagligvareforretninger, benyttes for å konservere saft og syltetøy. Doser en del sterkere enn anbefalt på pakning. Stikkemediet fylles opp i en høyde på 7–10 cm.

Stiklingene må ha varme der røttene skal dannes, men skal ha det kaldt på bladene. For å gi varme til stikkemediet benyttes undervarme. Det lages ei kasse med lave kanter, størrelse i forhold til hvor mange stikkekasser det skal være plass til. Jeg anbefaler minst to av hensyn til fleksibilitet. Kassa isoleres i bunnen med Rockwool markplate. Dette er bedre enn isopor av hensyn til brann. Varmekabel, varmenett eller varmefolie legges i sand (installer nok effekt). Varmen må være termostatstyrt og temperatursensoren plasseres i sanden. Temperaturen i stikkemediet skal være ca. 18 grader og måles med et inne-/utetermometer der temperatursensoren for utetemperatur stikkes ned i stikkemediet. For at bladene skal ha det kaldt, er det mest hensiktsmessig å plassere hele arrangementet i en kald kjeller.

Det er nødvendig med rikelig belysning, og den skal være hvit eller daylight. Bruk gjerne LED-rør som gir lite varme. Det er lyset som tilfører energien stiklingen trenger for å utvikle seg. Vær oppmerksom på at lysstyrken endres kvadratisk med avstanden, så dersom avstanden mellom lyskilde og stikling halveres, vil lysstyrken bli fire ganger kraftigere. Så kort avstand og mange lyskilder. Daglengden er 16 timer.

Til stiklinger benyttes kvister av siste års vekst. Noen typer danner lettere røtter om stiklingen har hæl. I stedet for å klippe brytes kvisten forsiktig løs fra eldre ved. Hjelp til med en kniv slik at det ikke trekkes med noen barkstrimmel. Anbefalt tidspunkt for rhododendron er august/september. Benytt kvister uten blomsterknopper (kan eventuelt knekkes av). Klipp av bladene oppover kvisten, men spar de tre øverste, disse skal reduseres ved at den ytterste halvparten klippes bort. Dersom det er indument på stilken, må dette skrapes av på den halvdelen som skal ned i stikkemediet. Skjær av en barkflik på ca. 1 cm nederst på kvisten. Kvisten er nå blitt en stikling og dyppes i et rotfremmende middel. Hormonmidler er best, men vanskelige å få tak i. På nettet ligger det forslag til alternative rotfremmende midler. Stiklingen stikkes slik at halve lengden kommer ned i stikkemediet.

Kamelia og magnolia er gunstig å stikke i juli. For disse vil det ofte være mulig å ta flere stiklinger fra samme kvisten. Ikke benytt den øverste delen, som er myk og lite forvedet. Klipp bort de nederste bladene, spar de to neste, klipp av kvisten over bladene og begynn på neste stikling. Som for rhododendron reduseres bladene ved å klippe bort ytterste halvdel. Videre framgangsmåte er som for rhododendron. Generelt liker stiklinger å stå tett, så i den beskrevne stikkekassen er det plass til mer enn 50 stiklinger. Avslutt med å spraye stiklingene med vann tilsatt Atamon. Lokket skal alltid være på. Da er jobben utført, og det er bare å vente på at det skal bli mai og stiklingene er blitt nye små planter med velutvikla røtter og nye skudd fra bladhjørnene.

Stiklinger av *Camellia* i fin utvikling.

Underveis må en naturligvis følge litt med og se særlig etter tegn til sopputvikling. Denne behandles ved å dusje med Atamon-vann. Bruk betydelig kraftigere løsning enn angitt på pakningen. Dusj alltid med Atamon-vann forebyggende når lokket har vært tatt av kassa. Fjern blader som faller av, nye skudd skal utvikle seg fra knopper i bladhjørnene, og da vil det gamle bladet falle av. Dersom noen av stiklingene blir helt sorte og åpenbart er døde, bør de fjernes. Særlig på kamelia vil det utvikle seg blomsterknopper underveis. Disse skal knekkes av. Normalt skal det ikke være nødvendig å tilføre ekstra vann til stikkemediet. Ikke trekk i stiklingene eller grav for å se etter røtter. De skal få være i fred til mai.

I mai skal spenningen utløses. Alt skal ut av kassa og sorteres i tre kategorier: 1: De som har utviklet fine røtter; 2: De som ikke har utviklet noe som helst; og 3: De som har utviklet vortelignende utvekster.

Plastkassa fylles på nytt med stikkemediet og stiklingene med vortelignende utvekster og mangelfulle røtter plantes på nytt for videre utvikling. De kan muligens plantes ut senere på sommeren eller stå et år til i stikkekassa.

Stiklingene som ikke har utviklet noe som helst, kastes. Det er bare å konstatere at det ikke er alt vi klarer å stiklingformere, men vi gjorde et optimistisk forsøk. Poding, frøformering neste?

Stiklingene som rotet seg fint, kan plantes ut på friland i opphøyd bed med vandrende skygge. Plasser en pallekarm som avgrensning og trekk netting over for å unngå at fugler og dyr kommer til. Det er viktig at vi bruker tid på å herde plantene, så dekk med klimaduk den første tiden. Gjødsle for å få god vekst på småplantene, men ikke etter sankthans. Planen er at plantene skal overvintre på stedet. For å unngå at jorda er våt når frosten kommer, er bedet opphøyet, og i tillegg unngås regn ved å plassere en skråstilt klar kanalplate over pallekarmen den siste tiden før frosten kommer. Denne kan fjernes når det blir snødekke. Overvintring av kamelia vil kreve noe mer – dette er under utprøving.

Stikkekassen er også glimrende til spiring av frø i potter og vekst fram til prikling

Dersom du har spørsmål eller ønsker å dele erfaring, er det hyggelig om du tar kontakt.
Jørgen Tingstveit, 98848206 (Arendal)

En kamelia blir til tre

Tekst og foto: Ole Jonny Larsen

Utvalget av kameliaplanter er ikke stort i hagesentrene. Det er naturlig nok best i deler av landet der klimaet tillater utendørs dyrking av disse flotte plantene. Der kan en også få et visst utvalg av navnesorter. Andre sted selges de vinterstid som dekorative planter som tåler å stå kaldt og derfor kan pynte opp med blomster i den mørke årstida. Selv faller jeg gjerne for fristelsen å kjøpe en kamelia med masse knopper i januar–februar og sette den utendørs ved inngangspartiet til huset vårt. Da må jeg passe på å flytte den inn i kalde netter, men om jeg er nøye nok, vil den normalt blomstre i flere måneder utover vinteren, i alle fall her på Vestlandet. Det en aldri må gjøre, er å ta dem inn i varmen som stueplanter. Da vil blomster og knopper raskt falle av, og det blir en dyr og kortvarig glede.

Et stort minus med plantene en får i handelen, er at det ofte står fra tre til fem planter klint sammen i hver potte. Det ser selvsagt flottere ut med en slik tilsynelatende tett plante, men den er ikke bærekraftig som hageplante. Om en planter en slik plantegruppe ut, vil enkeltplantene konkurrere med hverandre og slåss om næringa innen en altfor liten rotklump, og de kan ikke utvikle seg til å bli velvoksne planter. Produsenten har nok tenkt dette som en vinterdekorasjonsplante som skal vare en kort tid og ikke dyrkes videre som en staselig busk i hagen. Det

Fig. 1 Nylig oppdelte kameliarøtter. Bildet ble tatt 5. mai.

Fig, 2 Tre planter som sto i samme potte til de ble delt våren 2022. Bildet er tatt 21. september.

er jo slik de selger de såkalte juleazaleaene, de står alltid minst tre planter i samme potte. Men de skal vi jo bare ha noen uker før vi kaster dem i komposten.

De to siste åra har jeg utpå våren valgt å gå løs på kameliaplantene jeg kjøpte på vinteren med kniv og sag! Når de har blomstra fra seg og vi er komme ut i april–mai, løfter jeg klumpen ut av potta og setter den i vann ei stund så den får suge seg helt full. Så går jeg løs på dem med skarp redskap og uten nåde! Røttene er oftest vikla noe inn i hverandre, men jeg skjærer rett gjennom dem i stedet for å prøve å rive dem fra hverandre. De tåler tydeligvis hardhendt behandling. Våren 2021 ble «to» kameliaplanter til 10! Det sto nemlig fem planter sammen i hver av pottene. De ble planta i egne potter, og alle endte opp som flotte individuelle planter i løpet av sommeren. De fikk stå ute hele sesongen og overvintra deretter i frostfritt veksthus. Våren 2022 ble ti kameliaplanter plassert ut på ulike voksested slik at jeg kan finne ut hva de liker best. De to opprinnelige plantene – som altså egentlig var ti – kosta i innkjøp vel 700 kr. Stykkprisen ble etter oppdeling latterlige 70 kr pr plante!

Sist vår delte jeg opp ei ny potte med tre kameliaplanter i. Bildet med de nakne røttene (Fig. 1) viser hvordan det så ut like etter at jeg hadde delt dem med sag og kniv. Alle tre etablerte seg i pottene sine og vil få samme behandling som de ti første fikk med innendørs overvintring og utplanting ett år etter deling.
Foredraget som Eli Margrete Stølsvik holdt på årsmøtet i mai i 2022, var en øyeåpner for meg. Jeg har prøvd å plante ut kameliaplanter i Ålesund før, men med lite hell. Jeg har valgt plassering i full sol for at de skulle få nok varme, men det var åpenbart ikke optimalt. Når jeg nå hadde hele ti billige planter å eksperimentere med, kunne jeg plassere dem i mange ulike mikroklima i hagen. Til våren får jeg svar på hvilke som fungerte best. Og det blir heilt sikkert innkjøp av kamelia til vinteren også.

Fig, 3 Tre planter som sto i samme potte til de ble delt våren 2022. Bildet er tatt 21. september.

Nautesund Plantesalg

Har allsidig planteutval

Spesialområde:
Stauder og roser

Kontaktinformasjon:
Nautesund Plantesalg
5986 Hosteland

Tel.: 56 36 52 19
plantesalg@nautesund.no
www.nautesund.no

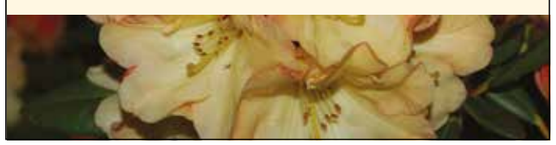

GIMLE PLANTESKULE

Stort utval i planter for hagen

Spesialområde:
Rhododendron og surjordsplanter

Kontaktinformasjon:
Gimle Planteskule
Vikøy,
5600 Norheimsund

Tlf.: 56 55 04 80
Faks: 56 55 04 87
gimle@vestplant.no
www.vestplant.no

DISTRIBUERT AV POSTEN NORGE

posten

NORGE P.P. PORTO BETALT

RETURADRESSE: Den norske Rhododendronforening PB 1325, 5811 BERGEN

ISSN 1504-6702